24. emakeeleolümpiaad „Toimiv emakeel ja tekstimaailm”: Uurimine, materjal ja teemad[1]

1. Uurimise võimalused ja materjalikogud

Head noored!

Selleks, et pakkuda midagi eesti keeleteadusele, ei pea uurima suuri tekstimassiive. Väga väärtuslik on hästi organiseeritud andmekogu, olgu või väiksemahuline ning teie enda ja lähimate inimeste tekstidest koosnev. Mõnegi teema puhul piisab, kui uurite üht-kaht artiklit, paarikümmet päeva/nädala mobiilisõnumit või e-kirja, paari-kolme kirjandit, üht jutustust või mõnd luuletust. On muid seiku, mis teevad uurimuse väärtuslikuks ja usaldusväärseks.

Töö usaldusväärsuse vormilised tunnused

1. Materjal on ise kogutud või elektroonilisel kujul ümber salvestatud ning selline materjal esitatakse töö lisana paberil ja CD-l (vt asjakohast osa allpool). Selline oma kogu korvab uuritud materjali väiksemat mahtu, kui see on iseloomulik valmistekstide uurimisel.
2. Töö on heas eesti keeles, arvutil korralikult laotud ja muus mõttes korralikult vormistatud, k.a tiitelleht, joonised (allkirjaga ja nummerdatud), tabelid (pealkirjaga ja nummerdatud) jm. Töö minimaalset pikkust pole ette antud; maksimaalne lubatud pikkus ilma lisadeta on 20 käsikirja-lehekülge (Times New Roman, 12 p kiri, reavahe 1,5 ja tähemärke u. 1800 lk-l, s.o kokku lisasid arvestamata kuni u. 36 000 tähemärki).
3. Töö struktuur on selge ja loogiline (uurimuse sissejuhatus, väike teoreetiline osa, piisav uurimus-osa, tulemuste kokkuvõte ja järeldused, kirjandus, vajadusel lisad). Töö põhiosadel on sisulised pealkirjad (nt mitte „Teoreetiline peatükk”, vaid „Internetikeele uurimine Eestis”; mitte „Uurimus-osa”, vaid „Viljandimaa koolinoorte ja õpetajate e-kirjavahetus”).
4. Töö sissejuhatuses on täpselt määratud, mida ja mis eesmärgil uuritakse – mida teada tahetakse (eesmärk), mida uurima hakates oletatakse leidvat (hüpotees) ja millistele küsimustele tuleb oletuse tõestamiseks vastused leida (uurimisküsimused). Väga lühidalt tutvustatakse sealsamas lõpuks ka töö struktuuri (mida milline osa käsitleb).
5. Uuritud materjal ja selle allikad või kogumise viis on töö sissejuhatuses esitatud täpselt:
   - kust on materjal pärit (näiteks raamatu täpne kirje ja kitsenduse korral täpne viide sellest uuritud osale; interneti see ja see lehekülg, see ja see rubriik, vaadatud siis ja siis; kõik kahe Tartu ja Tartumaa koolinoore SMS-d novembrist 2008, kokku 42 sõnumit; 10 Haapsalu VII kl õpilase kirjandid, sealhulgas 3 aastast 2006, 3 aastast 2007 ja 4 aastast 2008),
   - kes lähemalt on autor (nt paar sõna Hando Runneli või Jürgen Rooste kohta) vm isikud, kelle keelekasutust te uurite (päritolu, iga, sugu, väline edukus või lühiiseloomustus, nt 4 Viljandi tüdrukut vanuses 14–17 a, kõik kirjutavad päevikut ja luuletavad; 18 Tallinna purjetajat vanuses 13–21 a, neist 10 meessoost ja 8 naissoost),
   - kui mahukas teie uuritud materjal on (nt 1800 tähemärki, 360 sõna, 75 lauset, 14 stroofi vm mõõt).

   Varem ilmunud uuritud tekstide viited avatakse osas *Materjali allikad.*

[1] Juhendi on koostanud Krista Kerge, teemasid on pakkunud ja kommenteerinud TLÜ eesti keele ja kultuuri instituudi õppejõud. Kindla küsimuse korral (omapoolse teema sobivus, lisakirjanduse leidmine, terminivalik vm) palutakse õpetajatel pöörduda Krista Kerge meiliaadressil *krista.kerge@tlu.ee*.

6. Töö toetub teoreetilistele või rakenduslikele allikatele, mida kasutatakse nii teoreetilise alusena kui oma uurimuse tahu või tulemuste kommenteerimisel. Allikatele on alati viidatud (joonealused viited, vt eeskuju näiteks ajakirjast Keel ja Kirjandus 2006, või viitamine autori nime ja aastaarvuga, vt näiteks ajakirjast Keel ja Kirjandus 2008). Kõik, mille peale inimene ei ole ise tulnud, vaid mida ta õpikust vm loeb, vajab allikaviidet, täpsem tsitaat ka leheküljeviidet. Teooriaallikaks sobivad uurija kooliastme ja gümnaasiumiõpikud, ajakiri Oma Keel, osavamatele ka Keel ja Kirjandus vm keeleteaduslik, samuti täpselt viidatud eesti- ja võõrkeelne internetiteave, k.a Vikipeedia, Miksikeses viidatu vm usaldusväärne teemakohane kirjandus). Tekstisiseste viidete allikad avatakse järgnevas osas *Kirjandus*.
7. Töö uurimuspooles esitatakse oma uurimise viis ja töö käik ning liigendatakse materjal uurimise tahkude või objektiliikide järgi osadeks või eraldi pealkirjaga alapeatükkideks.
8. Töö lõpus võetakse kokku oma tulemused, antakse vastus sellele, kas nad kinnitasid uurija oletust (hüpoteesi) või mitte. Kokkuvõttes ei korrata töö sissejuhatust.

Toimiva keele ja teksti uurimise võimalusi

Julgustame teid uurima

- NOORTE ENDA KEELT koolitöös (kirjandid, loovkirjutised, ülesanded koos vastustega, kontrolltööküsimused koos vastustega, mobiilisuhtluses (nt sõnumites) ja interneti-suhtluses (nt MSN vms, jututuba, ajaveeb, noortefoorum). Tähtis on, et leiaksite keelekasutuse erijooni, k.a nt kohaliku murde jooni, just kindlat tüüpi olukordi uurides või võrreldes (vt allpool andmekogude kohta);
- KINDLAT LIIKI tekste või keelekasutuse olukordi, näiteks:
  - NOORTELE SUUNATUD ÕPIVARA, AJAKIRJANDUSE vm valdkonna tekstiliike (kompositsioon ja temaatika, sh allteemad) või nende keelekasutuse erijooni,
  - seda, milliste keeleliste vahenditega MEEDIATEKSTID KUJUNDAVAD HOIAKUID;
- TARTU ÜLIKOOLI ja EESTI KEELE INSTITUUDI KORPUSTES kajastuvat keele-kasutust ühe ajastu kindlas tekstiliigis, mis korpuses on esindatud, ja/või selle muutusi ajas;
- eri ajastute ja autorite STIILI, sealhulgas ANDRUS SAARESTE (1959) raamatus „Kaunis emakeel" II või mujal;
- MILLISEID TAHES KEELENDEID JA KEELENÄHTUSI kindlat liiki tekstides või teksti kahe tekstiliigi võrdluses. Mõlemal juhul saab nähtusi uurida ühel ja samal ajajärgul või võrdlevalt eri ajajärkudel;
- OMA KAASLASTE suhet eri liiki keelevormide, osaoskuste ja olukordadega; näiteks
  - miks, mida ja kui palju nädala vm vahemiku jooksul loetakse
  - miks, kellele, mida ja mis aines/teemal kirjutatakse
  - miks, keda-mida ja kus kuulatakse
  - miks, kellega ja mis teemal räägitakse või miks, kellele, millega esinetakse.

Väga palju põnevaid näiteid sellest, mida tekstides uurida võiks, pakub Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetiste sarja allsari „Tekstid ja taustad" (I)–IV (vt allpool *Kirjandusest* Kasik toimetajana 2002–2005). Mida uurida keeles üldisemalt, leiab ajakirjast Keel ja Kirjandus. Palju huvitavat pakuvad Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamatud.

Kui keegi on midagi uurinud ühes tekstiliigis või ühel ajal, võib olümpiaaditöös sama asja uurida teist liiki tekstis või teisel ajal. Mainitud allikaid tasub selle mõttega sirvida, kuigi lugeda tuleks pigem juhendava õpetajaga koos (vahest mõni terane noor humanitaar siiski sööb sealtki läbi).

Võib uurida

- õppeteksti tüüpe ja nende seoseid

– mitut liiki ja kui pikkade tekstidega tuleb töötada ühes aines ühe aineosa omandamiseks ja mitu õppetundi selleks koolis kulub; võimalik on ka kaht ainet või aineosa võrrelda (võimalikud tekstiliigid, näiteks suulised, nagu õpetaja juhitud arutelu, rühmaarutelu, õpetaja selgitus; kirjalikud, nagu õpiku tekst, esiletõstetud määratlused, küsimustikud, ülesandetüübid, harjutustüübid; kõigi nende suulised või kirjalikud vastused/lahendused kui tekstid; töövihiku tekst, harjutustüübid, ülesandetüübid, ise koostatava teksti liigid, õpivaras nõutud või õpetaja soovitatud muud tekstid; tunnikontroll, kontrolltöö küsimus-vastus vm vormis jne);

– kui palju tuleb aineosa omandamiseks mingeid tekste aluseks võtta (nt harjutuse või ülesande tekstist lähtuda; harjutuse või ülesande lahendamiseks muud teksti sirvida, oma kirjutises varem kuuldut või loetut meelde tuletada) või otsesemalt vahendada (ise kellegi juttu või kuskilt loetut-nähtut konspekteerida, küsimustele vastates õpikut või muud allikat taasesitada, harjutust ja ülesannet tehes raamatutest vastust leida; kas detaile otsida või sisu kokku võtta, oma sõnadega refereerida või täpselt tsiteerida jne) jms;

- tekstiliigi (k.a murdetekstide) kvaliteeti või kvaliteeditunnuste kimpu, nt

– teksti ja selle lausete keskmist pikkust, erisõnavara vm tunnuseid eri liiki õpilastöödes vm tekstiliikides võrdlevalt. Näiteks võib võrrelda ühe autori kaht eri liiki teksti või kahe autori sama liiki teksti;

– võõrsõnade või õpilasele kasutusvõõraste sõnade hulka, kordumist ja liike ühe aineosa õppematerjalis või ühe õpiku kindlas peatükis, jälgides kui suur osa neist on lahti seletatud tekstis või õpiku sõnastikus;

– sõnavara stiiliväärtust ja poeetilist sünonüümiat kindlal autoril, kindla ajastu ajakirjades vms (siis tuleks kasutada ka eri ajastute õigekeelsussõnastikke, et neist sõnade olemaolu kontrollida ja märgendeid tõlgendada, samuti võib uurida kujundiliike, nagu neid kooliõpikutes ja veebi-sõnastikes seletatakse);

– uudissõnu ja juhumoodustisi kindlat liiki tekstis ühel või mitmel ajajärgul, kindla autori tekstis või tekstides võrdlevalt (vt eelmise punkti kommentaari);

– teksti kõnealuseid asju, olendeid ja nähtusi märkivaid nimisõnade ahelaid (nt *vanaema – Gertrud – see tore memm – tema* ja nii läbi kogu teksti), k.a mitmuslike kaasavate asesõnade kasutamist, või kõnealuste iseloomustamiseks kasutatud omadus-, määr- ja/või tegusõnu (*vana, 53-aastane, väga tore, muhe, jooksis, ütles, oli puu otsas, kartis koeri* vm) – samuti kas ühes kindlat liiki tekstis, ühes tekstiliigis või kahes võrdlevalt (nt kahes jutustuses või ajakirjandusuudises ja arvamusloos) peegeldatakse üht inimest sarnaselt või erinevalt ning millise pildi temast saab;

– tegelaste päris- ja/või hüüdnimesid eri aegadel kirjandusteoste või oma sugupuu põhjal

ja palju muud.

Tähtis on mõelda, mida uuritu ütleb: näiteks millist aineosa on lihtsam omandada (kas paljude või väheste tekstiliikidega või sõltub see tekstide ja tekstiliikide arvust ühe tunni kohta; kas võõrsõnarohkus segab või on seletusi piisavalt); millisena kujutatakse nais- ja meestegelasi, häid ja halbu tegelasi; kuidas on ajas muutunud nimetraditsioon ja hüüdnimede panemise tava vm.

Esiletoodu lubab end rakendada ka oma kogutud tekstide uurimisel. (Vt allpool.)

Oma andmekogude suur ja püsiv väärtus

Keeleuurimise üks hindamatuid tahke on **elektroonilised materjalikogud**. Teil on võimalus selliseid ise sõprade ringis, muu rühmaga või terve klassiga koostada. Žürii võtab oma materjalikogu koostamist uurimuse alusena kindla punkte andva faktorina arvesse, eriti kui materjalikogu on usaldusväärne (vt allpool). Olümpiaadil koostatud parimaid CD-andmekogusid tõstetakse eraldi esile ja nad tõstavad esitatud uurimuse väärtust. Olümpiaadi andmekogud liidetakse sõltuvalt materjali iseloomust TLÜ, TÜ, ES, EKI vm varasemate keelekogudega ja rajatakse nende alusel uusi allkogusid. Ühe kogu alusel võib teha mitut uurimistööd.

Sellise kogu peaks organiseerima kindla tunnuse järgi, nagu saatmise aeg (aasta), saatja päritolu (elukoht), vanus ja sugu. Kui rühma meilid, sõnumid, kirjandid, jutustused, luuletused vm kogutud materjal – vt allpool – on kõik koostatud lähiajal (2008), kindlat päri tuolu (Rakvere) ja piiritletud vanuserühma saatjatelt (nt vanuses 13–15 või 14–19 vm), siis võib üksiktekstid liigendada saatja soo järgi (mees, naine). Niisamuti võib koostada eraldi kogusid linna- ja maakonna järgi, vanuserühma ja soo järgi, lisades teksti juurde vaid selle tunnused, mis ei ole kõigil uuritutel ühesugune.

Näiteks on hindamatu materjal järgmine.

1. **Noorte dialoogid uutes meediumides:**

- noorte või millise tahes paari või rühma SMS-de kogu;
- noorte omavahelised meilid;
- noorte skaibivestlus jms.

Seesuguste dialoogis tekstide kogu muudab eriti väärtuslikuks see, kui kogus õnnestub komplektina esitada kogu kindlapiirilise sõnumivahetuse ahel (alustus, vastus, selle vastus, kõik dateeritud).

Dialoogi osalisi võib tähistada tinglike eristuvate peitesümbolitega (AA ja AB), kandes eraldi tabelisse või loendisse sümbolite võtme: näiteks AA 14 a M LVir (14-aastane, meessoost, mujalt Lääne-Virumaalt) ja AB-15a-N-R (15-aastane naissoost Rakvere linnast). (Vt ka allpool.)

Kõiki tekstis esinevaid õigeid isikunimesid võib asendada, andes eesnime kohta siiski teada, kas tegemist oli naise- või mehenimega, nt märgiga

- *[Nimi-M]*, kui mehenimi oli tavapärase suure algustähega,
- *[nimi-N]*, kui naisenimi oli väiketähtedes,
- *[NIMI-M]*, kui mehenimi oli läbivalt suurtäheline,
- *[NN]*, kui kasutati nimetähti,
- *[Nm]*, kui see oli muud tüüpi lühend.

Hüüdnimesid, eriti aga interneti-peitenimesid ei tohi kogudes asendada, v.a juhul, kui teil pole võimalik selleta mitme inimese tööd liita (näiteks klassi materjali liites tunneks klassivend Raimo ära hüüdnime Inks ja saaks teada sõnumi sisu, mida ta ei tohiks teada saada). Sel juhul võiks asendajaks olla ülal viimasena esitatud lühend soo järgi täpsustatud kujul *[Nm-N]*.

Saladuste kaitse vajadusel võib teksti lõhkumata teha muid sarnaseid asendusi, nt *[koht]* või *[kohast]* selles käändes, mis ta oli tekstis. Samuti võib saata väikseid andmekogusid (väike meiliplokk, väike sõnumiplokk, 2-3 arvutisse kantud kirjandit vms), mida teadlased hiljem liidavad, ilma et isikunimesid kuskil kasutataks. Kirjutaja vanust, sugu ja elukohta ning kirjutamise aastat tuleks igal juhul mainida.

2. **Koolitööna koostatud tekstid**:

- eri inimeste tekstilised vastused ühele sõnalisele ülesandele (neid võib uurida erinevas kooliastmes ja koondada ainete kaupa suurematesse plokkidesse, tuues ära ka ülesande teksti);
- emakeele kirjandid (kui kasutatakse alusteksti, siis koos selle viitega);
- muude ainete esseed (märkida, mis aines);
- millise tahes aine referatiivtööd (koos ülesandega või vajaliku viitega)

ja kõik muu, kus moodustatakse eri pikkusega tekste alates mõnelauselisest ja lõpetades mitme lehekülje pikkusega.

3. **Muud koolis, formaalses või vabas noorterühmas koostatud / spontaanselt tekkinud tekstid**, mida uuritakse eraldi või võrdluses:

- töörühma lindistatud arutelud ja nende ümberkirjutus;
- seinalehe ja koolilehe kindlat liiki tekstid (uudised, arvamused, teated, ülevaated vm);
- almanahhidesse jm mõeldud ilukirjanduslooming (jutustused, killud, luuletused; novellid vm);
- kooliraadio lindistused ja nende ümberkirjutus;
- sõpruskonna vaba dialoogi (vestluse, vaidluse, väitluse) lindistus ja selle ümberkirjutus;
- perekonna vaba(de) dialoogi(de) lindistus ja selle ümberkirjutus (söögilauavestlus, mingi väljamineku, tegevuskava vm arutlus, vaidlus vm kindlal vahemikul lindistatud tekstid)

jne.

Võimalik andmetabel kogu juures

Kogutud tekstide taustandmeid on võimalik esitada tabelina. Isegi uuritavad lühitekstid, tekstilaused ja värsiread võib panna tabelisse, lisades uuritavate tunnuste vm lahtrid. Tabeldatud andmestikku on lihtne uurida, sest tabelit saab sortida iga lahtri või paari alusel – nii satuvad andmed igal sortimisel uurijale vajaliku tunnuse järgi rühmadesse. Arvutis tabeleid, jooniseid jms teha aitab vajadusel arvutiõpetaja või osavam kaaslane. Toome siinkohal ühe näite sõnumikogu tabelina organiseerimise võimalusest.

*Indeks andme-kogus***	*Saatja*	*Vorm**	*Vanus*	*Sugu*	*Päritolu*	*Kellele*	
1	AA	S	14	M	Rkv	AB	Jdsn koju
21	AB	A	13	N	LVir	AA	Kas linna tuled
22	AA	A	15	M	LVir	AB	Krt ei saa
3	BA	S	13	N	Tln		Viie sain irw

** Indeks on ahelal kahekohaline seepärast, et siis satuvad ühe sõnumiahela liikmed esitusjärjestuses kokku.
*Vormi lahtris märgib S üksiksõnumit ja A ahelat.

Allpool on sama tabel sorditud (1) vanuse ja (2) soo järgi.

*Indeks andme-kogus**	*Saatja*	*Vorm***	*Vanus*	*Sugu*	*Päritolu*	*Kellele*	
21	AB	A	13	N	LVir	AA	Kas linna tuled
3	BA	S	13	N	Tln		Viie sain irw
1	AA	S	14	M	Rkv	AB	Jdsn koju
22	AA	A	15	M	LVir	AB	Krt ei saa

2. Uurimisteemad

Teema tohib õpilane ise püstitada. Noorte uurimistööle hoo andmiseks ja žürii hindamistöö hõlbustamiseks pakutakse allpool rida teemasid, mis sobivad – osa paremini, osa halvemini – nii IX-X kui ka XI-XII klassi vanuserühmas. Lisaks teema juures nimetatud suunavale kirjandusele tuleks kirjandust juhendaja abiga ise otsida, viidata mõistetele ja uurimisteema või selle tahu käsiteludele käsiraamatutes, kooliõpikutes, ajakirjades ja usaldusväärsetes interneti-allikates jm. Kindlate keelendite stiiliväärtusele ja kasutusümbrusele saab osutada ÕS 2006 toel, sõnavara kihtidest ja tunnustest räägib eesti keele käsiraamatu leksikoloogiaosa; samast raamatust leiab keelereegleid ja õigekirjajuhiseid, kui on vaja neile viidata.

Näidisteemad

(1) Teksti ehitus ja allteemad õpilaskirjandites (koolilehes vm), nt *Teksti ehitus Vilivere Maagümnaasiumi 2007. a proovikirjandites*.

Teema raames saab uurida kompositsiooniosi ja nende sidumist vms. Vt nt Kasik 2007, Lepajõe 2002 jm.

(2) Autoriteetidele viitamine õpilaskirjandites.

Teemale tuleks lisada, kelle kirjanditest on juttu. Huvi võiks pakkuda, keda peetakse autoriteediks, keda ja kui täpselt vahendatakse ja mis eesmärgil. Vt nt Kasik 2007.

(3) Argumenteerimise ja/või sidumise vead õpilaste kirjalikes töödes.

Väljend *ja/või* teemas osutab, et uurida võib materjali mahust sõltuvalt üht või mitut nähtust. Samuti võib valida mitu tekstiliiki ja neid võrrelda. Vt Lepajõe 2002, 2003; Kasik 2007; teiselaadset lähenemist pakub Kaldjärv 2007.

(4) Uudis õpilaslehes [NIMI], nt *Õpilaslehe „Õ" uudistekstide liigid ja sõnumite uudisväärtus*.

Teemat saab uurida Tiit Hennoste (2000) käsiraamatu ja Külliki Kase (2006) meediaõpiku toel. Süveneja leiab teema varieerimiseks huvitavaid lisaaspekte Reet Kasiku kirjutiste järgi (nt 2001, 2004 vm).

(5) Nimed [KUS], nt *Tegelaste tüübid, päris- ja hüüdnimed Karel Capeki muinasjuttudes*, *Lõbustusasutuste ja söögikohtade nimed ja hüüdnimed Viljandis*; *Toidunimed kohviku Sinilind ja restorani Liblikas menüüs*; *Kosmeetikatoodete nimetamine Anne artiklites ja reklaamis* vm.

Teemat saab uurida kindla autori teoses või võrdlevalt kahes, võrreldes eri ajastute kindla žanri tekste jne. Nimekirjandust tasub otsida Annika Hussari autorinime järgi, uuritavate kirjandus- vm žanrite eripära õpikute, Reet Kasiku (2007) jm järgi; reklaami keele kohta vt Kasik 2002; Bachmann 2005. Veebipseudonüümidest on juttu ka Kerge 2004.

(6) Uue meedia keel: [KELLE] mobiilisõnumite / e-kirjade / skaibivestluste kõneainestik, erikeelendid, pikkus ja ehitus [mis ajajärgul], nt *Vilivere gümnasistide e-kirjade temaatika ja keelelised erijooned 2006* või *Mobiilisõnumite temaatika, pikkus ja erivahendid Pärnu keskkooliõpilaste näitel*.

Uue meedia keel on omal moel hiina keele sarnaselt pildiline, kasutatakse sümboleid ja lühendeid, mida ei ole võimalik (nagu näiteks keelevahenditest hüüdsõnu ja -fraase) täpselt taandada kindlale sõnaühendile. Vt Salla 2002, Kuldnokk 2002, Kerge 2004, Anni Oja (WWW) jm.

(7) Kirjanikud ja arvustajad internetis ja paberväljaannetes, nt *Noorte arvustused portaalis Poogen* või *Kirjaniku N stiil ajaveebis ja trükitekstis.*

Teema lubaks uurida, kas ja kuivõrd erinevad võrgus kirjutatud arvustused ja teoste kommentaarid trükitud arvustustest või kas kirjaniku (nt Kivisildniku, Aapo Ilvese, Aare Pilve, Wimbergi) keelekasutus on blogis teistsugune kui tema trükis avaldatud tekstides. Võrdluse alusena võib kasutada arvulisi parameetreid (vt Kerge 2002), võrrelda temaatikat, kompositsiooni või sõnavara stiiliväärtust, teha kujundianalüüsi vms (vt ÕS 2006; Hage, M. Hennoste jt tekstiõpikuid või tekstiõpetust Kasik 2002).

(8) Naistegelaste / Peategelaste / Meestegelaste läbiv nimetamine [MILLIS(t)ES TEOS(t)ES], nt *Avaliku elu tegelaste nimetamine ajalehtede Eesti Päevaleht ja Postimees arvamusrubriigis novembris 2008*.

Teema käsitlemisel võib toetuda süntaksiraamatute asenduskäsitlustele ja jälgida viiteahelaid (vt Kerge 2001: 158-170; vt ka eespool) või läheneda kriitilise analüüsi meetoditega; vt Aava 2003, Kasik 2004 jm.

(9) Pealkirjad [MILLISES] väljaandes või autoril, nt *Eesti Päevalehe uudis- ja arvamus-lugude pealkirjad 1998. ja 2008. aastal*; *Rein Veidemann pealkirjastajana* vms.

Teema raames võib uurida, kui pikad on pealkirjad ja milline on nende ehitus; kas nad on asjalikud (viitavad teksti sisule) või loovad; kui loovad, siis milliseid kujundeid kasutatakse või millisele teksti teemakäsitluse aspektile viitavad jms. Kasutada võib nii keeleõpikute andmeid kui ka Ehala, Kase jt gümnaasiumiõpikuid. Keelelise ehituse seiku võib vaadata Kerge 2001 või kooliõpikutest.

(10) [KELLELE] omistatud tunnused (omadused / tegevused / seisundid) [KUS], nt *Peategelase tutvustav iseloomustamine Aino Perviku „Kunksmooris"*.

Teemat saab arendada ilukirjandusteose (osa) põhjal, ajakirjanduse põhjal mõne avaliku elu tegelase omaduste esitamist teise omaga võrrelda. Vt nt Nootre 2004; Aava 2003; Kasik 2004 vm.

(11) Laulusõnad ja nende tõlked [KUS, MILLAL], nt *Ansambli „The Beatles" laulutekstid originaalis ja tõlkes*.

Teema sobib muusikakalduvustega võõrkeele eriklassi õpilasele, kes suudab hinnata tõlke sisulist ja vormilist õnnestumist olukorras, kus rütm dikteerib sõnavalikut. Tõlketeoreetilist nõu tuleks küsida võõrkeeleõpetaja käest ja toetuda analüüsis-hinnangutes nii üks- kui kakskeelsetele sõnaraamatutele.

(12) Tekstid, mida loevad minu eakaaslased/klassikaaslased.

Kuigi paljud koolinoored väidavad, et neile ei meeldi lugeda, loevad nad ometi iga päev kas või arvutit kasutades, tunnis kaasa töötades vm. Tuleks uurida, missugused on need tekstid, mida noored loevad näiteks Internetist, ajakirjadest või mujalt. Vastust võiks otsida ka küsimusele, miks nad just neid tekste eelistavad lugeda. Vt Ehala 2000; M. Hennoste 1998: 5–63, 1999; Kasik 2001; Kask 2005: 106–111 vm.

(13) Õigekeelsus ja loovus [KUS], nt *Õigekeelsus ja loovus Viljandi VIII kl õpilaste kirjandites ja loovtöödes*.

Teemat saab uurida ka mobiilisõnumite ja e-kirjade põhjal, avalike (nt ajakirjandustekstide) põhjal tekstiliigiti, autoreid võrreldes kindla ajakirja kindlas rubriigis jms. Õigekeelsusallikad on ametlikult ÕS 2006 ja eesti keele käsiraamat. Keelelise loovuse mõistet võib vaadata Kerge 2005.

(14) Naiivteooriad: kuidas lingvistilise hariduseta inimesed keelest räägivad.

Teema sobib eestikeelse kirjanduse puudumise tõttu inglise keele valdajale. Näiteks võib uurida, mis inimeste argijuttude ja arvamuse järgi on keel ja kuidas see toimib, kuidas keelt õigesti või edukalt kasutada, milline keel on kõige ilusam, mis teeb selle või teise keele õppimise raskeks, kuidas on see või teine sõna tekkinud. Materjali võib koguda blogidest, leida ilukirjandusest või küsitleda inimesi. Kirjandust on raske leida; vt nt Vainik, Orav 2005; Kaškin 1999.

(15) Millist emakeelt vajab keskkoolist tööle läinu?

Teemat saab uurida tööle läinud koolikaaslaste küsitluse vormis, paludes töökoha vaatlust ja sealse keele-keskkonna kirjeldust; küsides näiteks, millist liiki tekstidega on tulnud kokku puutuda; kui suur osa tööst nõuab suulise suhtluse oskust; kas, kellele ja kui palju tuleb suuliselt ja kirjalikult vastata, midagi teada anda või selgitada, kui palju muid kirjalikke ametitekste koostada või lugeda (ja miks) jms. Kindlasti tuleks iga teema juures küsida, kui raskena tegevust tajutakse (nt viiepallisel skaalal) ja paluda lisanäiteid. Osaoskuste ja tekstide liigitamisel saab abi Hausenbergi jt (2008) B-taseme eesti keele oskuse kirjeldusest; novembris on ilmumas Kerge (2008) C-taseme keeleoskuse kirjeldus, palju aitab Kasik 2007. Inglise keele oskaja võiks lisaks Google'i otsingu toel leida keelekeskkonna iseloomustamisel tuge märksõnadega *linguistic landscape*.

(16) [Teema, isiku, nähtuse, ameti] kujutamine eri väljaannetes, nt *Õpetaja kujutamine ajalehtedes Eesti Päevaleht ja Postimees septembris 2008*; *Õpilaste kujutamine ajalehes Sakala septembris 1999 ja 2008* või *SL Õhtulehe keelevahendid hoiakute kujundamisel sotsiaalprobleemide suhtes* jms.

Teemat saab uurida Katrin Aava õpikutele (2003) ja mitmele Reet Kasiku artiklile toetudes (vt Kasik 2002-2005). Uurimiseks võib valida ühe või paar levinud väljaannet. Tuleks uurida, milliste teemadega seotuna uuritavaid kajastatakse ja millise pildi see avalikkusele rollist jätab. Ka selgub, milliste keelevahenditega kujutatakse avalikkuse hoiakuid nähtuse, inimese, organisatsiooni või eseme suhtes ning suhtumisi asjaosalistesse; millist sõnavara kasutatakse pooldavaid seisukohti ja suhtumisi väljendades (n-ö *meie* kohta), milliseid negatiivsete hoiakute puhul (n-ö *nende* kohta) ning kas seejuures kaasatakse lugejat (*meie*-vorm vms) või kes üldse seisab eri kontekstis *meie*-vormi taga. Pisut ümber sõnastades lubab teema võrrelda nt kahe inimese, rühma, organisatsiooni, nähtuse kujutamist ühes ja samas väljaandes. Laiemate huvide korral võib kasutada van Dijki „Ideoloogiat" (2005).

(17) Mida väljendab [KEELEVORM] [KUS], nt *Kindla ja tingiva kõneviisi kasutamine ajalehe „Õ" pikemates artiklites*; *Kindla kõneviisi ja täpsustavate määruste kasutamine tulevikus toimuva märkimiseks* [KUS / MILLE NÄITEL]; *Infoallikate ja autoriteetide väljendamine* [MIS VÄLJAANDE] *uudislugudes*; *Oma pädevuse ja teadja rolli esiletoomise vormid Poogna arvutustes 2008*.

Teemat saab kohaldada millisele tahes keelendi vormile (sõnavorm, fraasitüüp, osalause liik, lause põhi- või suhtlustüüp), püüdes leitud näited liigitada tähenduse järgi, mis vormil kontekstis on – või liikuda väljendatavalt tähenduselt / funktsioonilt (kasutusülesandelt) vormile. Tuge leiab Kerge 2001, uurimise eesmärke ja tulemusi aitavad mõtestada Kasik 2007 ja Kasik 2001 vm tema artikkel; uudisteksti liike kajastavad T. Hennoste 2000 ja Kask 2006.

Kirjandus

Paljudele IX-X kl noortele sobivad eakohaselt põhikooli lõpuastme ja kõigile gümnaasiumiastme õpikud, ajakiri Oma Keel, eesti keele käsiraamat, keelenõuanne ja tema välja anded (vt *www.eki.ee, Keelenõu*), ÕS 2006 jm sõnastikud oma selgituste ja märgenditega jne. Teadusartikleid keele kasutuse uurimiseks leiab Tiit Hennoste võrgus kättesaadava artikli järgi (vt T. Hennoste 2003) ning Reet Kasiku (2002–2005) toimetatud kogumikke ja eriti Oma Keele numbreid sirvides. Mitmekesist teavet pakub Reet Kasiku tekstiõpetusraamat (2007), mis oma selge, täpse ja lihtsa keelega on keskkoolis juba enamikule jõukohane. Keele toimimist, keelepädevuse liike ja osaoskusi ning tekstide liigitamise aluseid saab vaadata B-taseme keeleoskuse kirjeldusest (Hausenberg jt 2008). Uurimistöö värske juhend on ilmunud õp Artma ja TÜ noorte õppejõudude sulest (vt Artma, Sõrmus, Vija 2008).

Aava, Katrin (2003). *Veenmiskunst. Õpik gümnaasiumile. Veenmiskunst. Kõnekunst.* Õpetajaraamat. Tallinn: Avita.

Alasi, Kaia; Uno Liivaku; Aime Vettik (koostajad) (2003). *Ametniku keelekäsiraamat.* Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Juura.

Artma, Irene; Kadri Sõrmus; Maigi Vija (2008). *Uurimistöö kirjutajale*. Tartu: Atlex.

Bachmann, Talis (2005). *Reklaamipsühholoogia*. Tallinn: Ilo.

Dijk, Teun van (2005). *Ideoloogia*. Tartu: TÜ Kirjastus.

Ehala, Martin (2000). *Kirjutamise kunst.* Tallinn: Künnimees.

Erelt, Mati; Tiiu Erelt; Kristiina Ross (1997 ja hilisemad trükid). *Eesti keele käsiraamat.* Tallinn: EKSA. Vt ka *www.eki.ee*, *Raamatud*.

Erelt, Tiiu; Tiina Leemets; Sirje Mäearu; Maire Raadik (2006). *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006*. Tallinn: Eesti Keele Instituut, EKSA. Vt ka *http://www.eki.ee*, *Sõnastikud*.

Hage, Maaja (2003). *Teksti- ja kõneõpetus.* Gümnaasiumi eesti keele õpik. Tallinn: Koolibri.

Hausenberg, Anu-Reet; Marju Ilves; Annekatrin Kaivapalu; Krista Kerge; Katrin Kern; Mare Kitsnik; Ingrid Krall; Karin Rummo; Tiina Rüütmaa (2008). *Iseseisev keelekasutaja. B1- ja B2-taseme eesti keele oskus*. Tallinn: REKK.

Hennoste, Märt. (1996). *Tekstiõpetuse õpik* keskkoolile. Tallinn: Avita.

Hennoste, Märt (1998). *Väike lugemisõpetus*. Tallinn: Avita.

Hennoste, Tiit (2000). *Uudise käsiraamat.* Tartu: TÜ Kirjastus.

Hennoste, Tiit (2003). Keelekasutuse uurimine. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 48 (2002), 217–262. Vt ka *www.ceeol.com.*

Kaldma, Merle (2007). *Argumendi jõud*. Tallinn: Koolibri.

Kasik, Reet (2001). Keel tekstidena – *Oma Keel* 1, 14–20.

Kasik, Reet (2002). Reklaamikeel tekstiliigina. – T. Hennoste (toim), *Eesti keele allkeeled.* Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16. Tartu: TÜ, 111–124.

Kasik, Reet (2004). Interpersonaalse tähenduse konstrueerimine. Ühe intervjuu analüüs. – R. Kasik (toim.), *Tekstid ja taustad* III. *Lingvistiline tekstianalüüs*. TÜ eesti keele õppetooli toimetised 28. Tartu: TÜ, 33-50.

Kasik, Reet (2007). *Sissejuhatus tekstiõpetusse*. Tartu: TÜ Kirjastus.

Kasik, Reet (toim.) (2002–2005). *Tekstid ja taustad.* Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised. Tartu: Tartu Ülikool.

Kask, Külliki (2006). *Meediaõpetus.* Tallinn: Avita.

Kaškin, Vjatšeslav (1999). *Aspects of metalinguistic activity*. WWW: *http://cogprints.org/221/.*

Kerge, Krista (2001). *Eesti süntaks keeleõppe praktikule*. Tallinn: TEA Kirjastus.

Kerge, Krista (2002). Kirjakeele kasutusvaldkondade süntaktiline keerukus. – R. Kasik (toim), *Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist*. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23. Tartu: TÜ, 29–46.

Kerge, Krista (2004). Veebikommentaariumi mitmetahuline maailm. – R. Kasik (toim.), *Tekstid ja taustad* III. *Lingvistiline tekstianalüüs*. Tartu: TÜ, 51–73.

Kerge, Krista (2005). Viga ja loovus tekstis. Sõnaloome ja loov sõnakasutus ajakirjanduslikus essees. – Reet Kasik (toim.), *Tekstid ja taustad* IV. *Tekstiliigivaatlusi*. TÜ eesti keele õppetooli toimetised 29. Tartu: TÜ, 37–52.

Kerge, Krista (2008). *Vilunud keelekasutaja. C1-taseme eesti keele oskus*. Tallinn: HTM, TLÜ, EKSA (ilmumas).

Kuldnokk, Karen (2002). Interpersonaalsete suhete kujunemine Interneti-diskursuses. – *Keel ja Kirjandus* 4, 263–268.

Lepajõe Kersti (2003). Intertekstuaalsed suhted õpilastekstides. – R. Kasik (toim.), *Tekstid ja taustad* II. *Tekstianalüüsi vaatepunkte*. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 26. Tartu: TÜ, 102–115.

Lepajõe, Kersti (2002a). Kirjand kui tekst – infostruktuur. – R. Kasik (toim.), *Tekstid ja taustad* (I). *Artikleid tekstianalüüsist.* Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23. Tartu: TÜ, 88–100.

Lepajõe, Kersti (2002b). Argumenteerimisoskusest eksamikirjandite põhjal – *Keel ja Kirjandus* 4, 269–274.

Nootre, Sirje (2004). *Kirjanduse kõnetus.* Õpik gümnaasiumile. Õpetajaraamat. Tallinn: Avita.

Oja, Anni (WWW). *Internetikeele uurimise võimalused ja takistused: internetiportaali rate.ee korpuse analüüsimine*. WWW: *http://www.fl.ut.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=121026/* (10.09.2008).

Pajupuu, Hille (2001). *Kuidas kohaneda võõras kultuuris.* Tallinn: EKSA.

Saareste, Andrus (1959). *Kaunis emakeel* II. Uppsala: Vaba Eesti. Vt ka uustrükki: Tallinn: EKSA, 2006.

Salla, Sigrid (2002). Jututuba kui võrgusuhtlusvorm. – R. Kasik (toim.), *Tekstid ja taustad* (I). *Artikleid tekstianalüüsist.* Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23. Tartu: TÜ, 128–151.

Vainik, Ene; Heili Orav (2005). Tee tööd ja näe vaeva... aga ikka oled vihane. – *Keel ja Kirjandus* 4, 257–277.